Ruanda Soykırımı ve Küresel Güçler

Önce Alman, daha sonraki yıllarda ise Belçika kolonisi haline getirilen Ruanda'da üç topluluk sömürgecilerin gelişine kadar beraber yaşarken, dış güçlerin gelişiyle toplumsal yapı değişime uğradı. 20. yüzyılın ilk soykırımı Namibya'da Almanlar eliyle gerçekleşti. 1904-1909 yılları arasında yaklaşık 100 bin Namibyalı, Alman askerlerince katledilirken, öldürülen insanların kafatasları gemilerle Alman üniversitelerine taşındı. Aynı yüzyılın son soykırımı da yine Afrika'da, bu sefer Ruanda'da gerçekleşti. İki hadisenin de Afrika'da cereyan etmesinin yanında diğer bir benzerlik de bu soykırımların sömürgecilikle yakından ilişkili olmalarıydı.

1994 yılında dünya, Ruanda'da yaşanan çok kanlı olaylara tanıklık etti. Olayların merkezinde, ülkenin iki büyük etnik topluluğu olan Hutular ve Tutsiler vardı. Yaklaşık 1 milyon insan palalarla kesilerek can verirken, sokaklar adeta kan gölüne dönmüştü. 100 gün süren katliamın sonunda II. Dünya Savaşı sonrasının en büyük soykırımı yaşanmıştı. Birlemiş Milletler, ABD ve Avrupa, olaylara müdahil olmak şöyle dursun, Ruanda'yı kaderine terk edip hızla ülkeden çıkmışlardı. Peki neydi asıl mesele? İki etnik topluluğu bu derece düşman hale getiren şartlar nasıl oluşmuştu?

Afrika ülkelerinin neredeyse tamamı gibi, Ruanda da sömürgeciliğin yapay sınırlarla ortaya çıkardığı bir ülke. Önce Alman, daha sonraki yıllarda ise Belçika kolonisi haline getirilen ülkedeki üç topluluk (Hutu, Tutsi ve Twa) sömürgecilerin gelişine kadar beraber yaşarken, dış güçlerin gelişiyle toplumsal yapı değişime uğradı. En önemli değişim ise birbirleriyle akraba olan bu toplulukların etnik yönden keskin olarak ayrıştırılması oldu. Sömürgecilik yıllarında toplumun etnik ayrım üzerinden şekillendirilmesi, hiç kuşkusuz Ruanda'yı felakete sürükleyen başlıca etkendi. 1899'da Almanya tarafından sömürgeleştirilen Ruanda, Almanların I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmasının ardından 1918'de Belçika'ya devredildi. Her iki sömürge idaresinin de Ruanda'ya bıraktığı miras, ayrılıkçı ve ırkçı siyaset tarzından başka bir şey değildi.

Sömürgeci miras: Toplumsal ayrışma ve şiddet

Belçika sömürge idaresinin Tutsilerden ayrıcalıklı yönetici bir sınıf yaratma siyaseti, sömürgecilik sonrasında kanlı çatışmalara zemin hazırladı. Hutu, Tutsi ve azınlık Pigmeler arasında keskin etnik ayrımların yapılması, insanların kimlik kartlarında etnik sınıflandırma yapılması gibi ayrılıkçı siyaset, bu toplulukları düşman hale getirdi. Bunlar arasında Tutsilere ayrıcalıklı davranılması, daha zeki oldukları gerekçesiyle eğitim bursları sağlanması ve meslek eğitimleri verilmesi Tutsileri toplumun sözcüsü ve lideri haline getirirken, diğer toplulukları toplumsal hayatın ve ekonomik faaliyetlerin dışına itti. Avrupa'daki kültürel ve fiziksel ırkçılık anlayışını Ruanda'ya transfer eden bu tutum, sonuç itibarıyla akraba toplulukları birbirine düşman hale getirdi. Ancak sayısal üstünlüğe sahip Hutuların kabullenemeyeceği bu durum, 1950'lerin sonunda etnik çatışma riskini gündeme getirmeye başladı.

1950'lerde güç kazanmaya başlayan Hutu siyasi elitlerinin başlıca gündem maddesi, Tutsilerin sömürge güçleri sayesinde elde ettikleri sosyal ve ekonomik tekele karşıtlık oldu. 1957 yılında yayımlanan 12 sayfalık *Hutu Manifestosu* bu ayrımcılığa dikkat çekerken, ülke çapındaki tüm Hutuları birlik olmaya çağırıyordu. Hutu elitlerinin kaleme aldığı bu manifesto, soykırımın ön metni olarak değerlendirilir.

1959 yılında Tutsi kralının tahtından indirilmesi, iki etnik topluluk arasında daha sonraki yıllarda soykırıma dönüşecek olan olayları başlattı. Bu tarihten itibaren 130 bin dolayında Tutsi ülke dışına kaçarak komşu ülkelerdeki mülteci kamplarında kendisine yaşam alanı açtı. Artık zayıflamaya başlayan Belçika sömürge yönetimi 1962 yılında ülkeden çekilirken, arkasında patlamaya hazır, nefret dolu bir toplum bırakmıştı. Bağımsızlık sonrası, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Hutular iktidarı ele geçirirken, Tutsilere yönelik şiddet olayları da kısa sürede kendini göstermeye başlamıştı.

1959 olaylarında kaçan Tutsilerin geri dönüş çabaları, 1963 yılında Cyanika ve Kaduha gibi bölgelerde 21 bin kişinin ölümüyle sonuçlanırken, Hutu ve Tutsi toplulukları arasındaki nefret ve düşmanlık da her geçen gün derinleşmeye devam etti. Okullardaki resmî eğitimin de etnik ayrımcılık için kullanılması, küçük yaşlardaki insanların kendisine benzemeyenlere karşı önyargılarla dolu olduğu bir toplum yarattı. 1963 olaylarına şahitlik eden Kankesha Josephine verdiği bir mülakatta, okula giderken yollarda cesetlerin üzerinden atlamak zorunda kaldıklarını ve köpeklerin cesetleri parçaladığını aktarır. Kırsalda yaşanan bu

tür hadiseler de göstermektedir ki, 1994 soykırımının kan kokan yolları, 1959'dan itibaren kendini açık şekilde göstermeye başlamıştı.

1959-1963 yılları arasında yaşanan olaylara, 1973-1974 yıllarında yenileri eklendi. Bütün bu olaylarda Tutsiler etnik soykırıma tabi tutulurken, sağ kalanlar Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Uganda'ya göç ettiler. Çevre ülkelerde artmaya başlayan Tutsi nüfusu ise bu ülkelerde organize olarak Paul Kagame önderliğinde silahlı Ruanda Vatansever Cephesi'ni (*Rwandan Patriotic Front/RPF*) kurdu. Bu silahlı oluşum, daha sonraki yıllarda Tutsilerin katliamdan kurtarılması için tek umut haline gelecekti.

1994 soykırımı ve küresel sessizlik

6 Nisan 1994'te Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana'yı taşıyan uçağın düşürülmesi, trajik olayların başlangıcı kabul edilir. Bu hadiseden sadece 15 dakika sonra Tutsilere yönelik sistematik katliamlar başlamış ve ülke üç-dört ay boyunca kaotik bir ortama hapsolmuştu. Aşırılıkçı Hutu çeteleri organize olarak gördükleri her yerde Tutsileri katletmeye başlamışlardı. Birleşmiş Milletler Barış Gücü içinde görev yapan 10 kadar Belçika askerinin de saldırganlarca öldürülmesi, oldukça olumsuz bir atmosfer doğurmuştu. Bütün yabancı misyonların hızla Ruanda'yı terk etmesi, soykırımı gerçekleştiren çeteler için daha rahat bir ortam oluşturmuştu.

Ülkede çok kanlı olaylar yaşanırken, küresel aktörlerin tutumu ise şaşırtıcı boyuta varan bir sessizlik oldu. Ruanda'da stratejik çıkarları bulunmayan ABD'nin yaşanan katliamı durdurmak adına hiçbir adım atmaması kendi kamuoyunda bile tepkilere yol açarken, Clinton yönetimi yaşanan hadiseyi "soykırım" olarak değerlendirmekten kaçınmıştı. Beyaz Saray'ın basın toplantılarında "soykırım" ifadesini kullanmama ısrarı, Ruanda'ya yönelik herhangi bir sorumluluğun altına girmemek için bilinçli bir tercihken, bu sendromun oluşmasında kısa süre önce Somali'de yaşanan başarısızlığın etkileri vardı.

Ekim 1993'te Somali'de iki Black Hawk tipi helikopterin düşürülmesi ve Amerikan ordusunun verdiği askerî kayıplar, ABD'ye tam anlamıyla şok yaşatırken, Afrika'da daha temkinli hareket etmesini öğretmişti. Bu korku Ruanda'da nüksederken, ülkede yaşanan olaylara karşı ABD sessiz kalmayı tercih etmişti. ABD'nin körlüğü o dereceye varmıştır ki, katliamın yaşandığı günlerde Ruanda'da halkı kışkırtan radyo yayınlarını, ifade özgürlüğüne müdahale olur diyerek kesmeyi bile reddedebilmişti.

Aynı pasif tutum Birlemiş Milletler tarafından da sergilenirken, Batılı devletler Ruanda halkının ölümüne göz yummuştu. Taraflar arasında "nötr kalmak" gibi ilkesel bir prensibe saplanan BM, bu tarz olayları önleyecek mekanizmalardan yoksun olduğunu ispatladı. Petrol, doğalgaz, altın ve elmas gibi madenlerin olmaması, stratejik konumdan mahrum bu küçük Afrika ülkesini çaresizliğe ve kendi kaderine terk etti. Olaylar başlamadan önce, aşırılıkçı çetelerin soykırıma hazırlandığı yönündeki istihbaratlar bile dikkate alınmadı ve sonuçta bu ağır trajediyi sadece izlenmekle yetinildi. Soykırım günlerinde ABD ve Avrupalı devletler kendi vatandaşlarını tahliye etmek için her türlü imkânı seferber ederken, Ruanda'daki soykırımın durması için hiçbir çaba içine girmedi.

1994 olaylarının paralelinde, sınır bölgelerinden Ruanda'ya giriş yapan RPF milisleri adım adım ilerleyerek başkent Kigali'yi kuşatma altına aldılar. Bu adım bütün Tutsilerin yok edilmesinin önüne geçerken Paul Kagame'nin Ruanda siyaset sahnesine devlet başkanı olarak çıkışının da önünü açtı. 1994'ün Temmuz ayında olaylar sona ererken sokakları, kiliseleri ve okulları cesetlerle dolu bir Ruanda ortaya çıktı.

İş işten geçtikten sonra medya önünde dökülen timsah gözyaşları eşliğinde gelen pişmanlık dolu sözler ve kuru temenniler bu insanlık ayıbını kapatmak için yetersiz kalırken, geriye sadece bir avuç gönüllünün kişisel kahramanlık hikâyeleri kaldı. Kendi çabaları ile Tutsileri yetimhanelerde, evlerinde, kilise ve camilerde saklayarak katledilmekten kurtaran bir avuç değerli insanın hikâyesi, zor şartlar altında bile insanlık adına bir şeyler yapılabileceğini gösterdi.

Ruanda 20. yüzyılın önemli derslerinden biridir. Ayrımcılığın ve etnik kodlarla siyaset yapımının ne tür kanlı olaylara yol açabileceğinin en açık göstergesidir. Sömürgeciliğin dizayn ettiği kanlı etnik siyaset küçük bir Afrika ülkesini kaosa sürüklerken, küresel aktörlerin çıkar gözetmedikleri yerlerde insan hakları ihlallerine sessiz kaldıklarını da bize gösterdi.

* Bu makale 17 Mayıs 2017 tarihinde Anadolu Ajansı web sitesinde yayınlanmıştır.